
Casa capitlului Bistrița în secolele XV–XVI.

O interpretare a mărturiilor arhivistice

Ștefania-Maria GHIȘA

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca
stefania.ghisa@ubbcluj.ro

Rezumat. Capitlul sau decanatul, cuprinzând mai multe parohii, reprezintă o unitate administrativ-eceziastică specifică comunităților de sași ardeleni. Adunările capitlurilor săsești și spațiile în care acestea au avut loc constituie un subiect de cercetare distinct din perspectiva funcționării instituțional-eceziastice a spațiului transilvănean medieval și premodern. Articolul de față conține rezultatele unei cercetări asupra istoriei și funcțiilor îndeplinite de casa capitlului Bistrița. Demersul nu are caracter exhaustiv, reprezentând mai degrabă o fază preliminară a unei cercetări care să integreze și alte studii de caz. Din punct de vedere cronologic, studiul este delimitat de momentul primelor atestări ale clădirii și de finalul secolului al XVI-lea. Dacă cercetările anterioare s-au concentrat preponderent asupra elementelor arhitectonice, prin acest demers propun o perspectivă bazată strict pe investigarea surselor scrise păstrate în fondurile arhivistice relevante (în special *Fond Capitlul Evanghelic C.A. Bistrița*). O astfel de abordare vine în completarea datelor obținute prin investigarea dimensiunii materiale a clădirii, evidențiind detalii despre trecutul casei capitlului și funcționalitatea spațiului. Perspectiva asumată determină mutarea accentului asupra desfășurării adunărilor capitulare. Metodologia aplicată a constat în identificarea surselor (documente originale sau transcrieri de secol XVI), urmată de analiza și interpretarea lor. Rezultatele obținute indică faptul că această clădire a servit mai ales ca spațiu pentru adunările capitlului și activitățile aferente. De asemenea, imobilul a fost și un loc de păstrare al documentelor. Studiul subliniază complexitatea funcțională a casei capitulare și rolul său central pentru parohiile din districtul Bistriței, contribuind la înțelegerea dimensiunii spațiale a instituțiilor eceziastice săsești. Aprofundarea interpretării comparative, prin alte studii de caz, ar putea contribui la o mai bună înțelegere a situației bistrițene.

Cuvinte cheie: Casă a capitlului, decanat, sași ardeleni, Bistrița, surse istorice scrise.

The Chapter House of Bistrița in the 15th and 16th Centuries: An Interpretation of Archival Records

Abstract. The chapter, or deanery, comprising several parishes, was an administrative and ecclesiastical unit within the Saxon communities of Transylvania. The assemblies of the Saxon chapters

and the locations where they were held are a specific research topic in the study of institutional and ecclesiastical structures in medieval and early modern Transylvania. This article includes the results of a study on the history and functions of the Bistrița chapter house. Rather than providing an exhaustive account, it represents a preliminary phase of a broader study that will eventually incorporate additional case studies. Chronologically, the analysis spans from the earliest documented references to the building up to the end of the 16th century. While previous research has focused mainly on architectural aspects, this study adopts a perspective grounded in the examination of written sources preserved in relevant archival collections, particularly the *Fond Capitulul Evanghelic C.A. Bistrița*. This approach complements findings derived from the material study of the building and sheds light on the historical use of the chapter house, particularly its role in hosting assemblies. The methodology involved identifying primary sources—whether original documents or sixteenth-century copies—followed by their critical analysis and interpretation. The findings reveal that the chapter house primarily functioned as a venue for chapter assemblies and related activities. Moreover, the house also functioned as a repository for documents. The study highlights the functional complexity of the chapter house, and its central role for the parishes in the Bistrița district, contributing to the understanding of the spatial dimension of the Saxon ecclesiastical institutions. Expanding the analysis through comparative case studies could provide further insights into the broader context of Saxon ecclesiastical practices in Transylvania.

Keywords: Chapter house, deanery, Transylvanian Saxons, Bistrița, historical written sources.

Introducere

Cercetarea de față are ca subiect una dintre clădirile care fac parte din ansamblul arhitectonic cunoscut ca „Șirul Sugălete”. Este vizat edificiul situat la adresa Piața Centrală, nr. 14 și denumit în *Lista monumentelor istorice 2015. Județul Bistrița-Năsăud* „Casa adunării preoților – «Kapitelhaus» (*sic!*)” (cod LMI: BN-II-m-A-01459.02)². Spre deosebire de casa parohială (Piața Centrală, nr. 13)³, de Casa Petermann (Piața Centrală, nr. 15)⁴ sau de biserica parohială, clădirea de la nr. 14 nu a atras o atenție la fel de mare din partea istoricilor de artă⁵. O descriere detaliată a edificiului există însă în primul volum al cărții *Topografia monumentelor din Municipiul Bistrița: centrul istoric*⁶. Gradul mai redus al interesului față

1 Forma corectă: *Kapitelshaus*.

2 Ministerul Culturii 2015, nr. crt. 401.

3 Pentru mai multe detalii despre casa parohială din Bistrița, a se vedea Firea 2013, pp. 39–51 și Gaiu, Duda 2008, pp. 60–62.

4 Mândrescu 1999, p. 22; Gaiu, Duda 2008, pp. 63–64.

5 A se vedea capitolul din Dahinten 1988, pp. 207–360, publicat anterior sub forma unui studiu (Dahinten 1944, pp. 311–461), dar și Curinschi-Vorona 1981, pp. 133, 176; Ionescu 1982, p. 277; Vătășianu 2001, pp. 217, 320, 618–619.

6 Gaiu, Duda 2008, pp. 62–63.

de casa capitlului a fost explicat prin faptul că nu conservă un număr semnificativ de detalii arhitectonice medievale și premoderne⁷. Clădirea a suferit mai multe distrugerii în urma incendiilor din secolele al XVII-lea–al XIX-lea și a fost supusă unor acțiuni de refacere⁸. În acest context, imaginea asupra trecutului acestui spațiu poate fi completată prin integrarea în analiză a altor tipuri de surse. Abordarea pe care o propun vizează recuperarea, pe baza izvoarelor istorice scrise, a unor alte perspective asupra istoriei casei capitlului Bistrița. Scopul demersului constă în reconstituirea unor momente din istoria sa, precum și în cercetarea din perspectivă funcțională a clădirii. Printre obiectivele specifice se numără: (1) stabilirea aproximativă a perioadei de la care a existat în Bistrița o casă a capitlului corespunzător; (2) analiza unor momente din istoria edificiului și (3) determinarea funcțiilor îndeplinite de edificiu. Încă din acest punct, trebuie precizat că articolul nu are un caracter exhaustiv, constituind mai degrabă o etapă preliminară dintr-o cercetare mai amplă, care să integreze studii de caz despre alte decanate săsești. Aprofundarea interpretării comparative ar putea contribui la o mai bună înțelegere a situației bistrițene.

Cadrul general este format din informații despre organizarea ecleziastică a comunităților de sași ardeleni, extrase cu precădere din lucrări precum *Geschichte der ev. Kirche in Siebenbürgen* (1921)⁹ și *Die deutschen Landkapitel in Siebenbürgen und ihre Dechanten 1192-1848: ein rechtsgeschichtlicher Beitrag zur Geschichte der deutschen Landeskirche in Siebenbürgen* (1936)¹⁰. Cea de-a doua carte tratează structura și funcționarea decanatelor în ansamblul lor. De altfel, conține și un subcapitol dedicat caselor capitlurilor¹¹. Georg Eduard Müller nu tratează însă distinct situația din fiecare decanat și nu acordă o importanță suficientă dimensiunii cronologice a analizei. În ceea ce privește studiile despre capitlul bistrițean, scrierile lui Georg Fischer acoperă doar perioada finalului secolului al XVII-lea și primele decenii ale secolului al XVIII-lea¹², lipsind o istorie a perioadei medievale și moderne timpurii.

Intervalul cronologic avut în vedere este delimitat de secolele al XV-lea și al XVI-lea. Delimitarea cadrului temporal se justifică pe baza primelor mențiuni ale capitlului Bistrița și a datării surselor identificate. Chiar dacă pentru secolul al XV-lea nu există atestări istorice clare, vor fi formulate ipoteze asupra acestei perioade. În concordanță cu perspectiva aleasă, sursele primare sunt exclusiv izvoare scrise (preponderent inedite)—surse originale sau transcrieri păstrate într-un registru din fondul capitlului. Registrul conține copii de documente, dintre care o parte ar fi fost realizate la finalul secolului al XVI-lea¹³. Acestea au

7 Mândrescu 1999, p. 25.

8 Mândrescu 1999, pp. 25, 27, 46; Rădulescu 2004, p. 97; Gaiu, Duda 2008, p. 62.

9 Teutsch, Fr. 1921.

10 Müller, G. E. 1936.

11 Subiectul a fost abordat succint și în capitolul *Kapitel. Kapitelshaus und Beamte* din Schuller, R. 2003, în special pp. 203–204.

12 Fischer 1879, pp. 5–29; Fischer 1887.

13 ANSB, FCEB, nr. 712, SIIAN: SB-F-00008-712(1).

fost asociate activității lui Emerich Lieb (*Amicinus*), paroh de Monariu (ger. *Minarken*), în intervalul 1562–1602, și decan al capitlului Bistrița¹⁴. Transcrierile au fost identificate ca fiind o versiune timpurie și probabil autografă a lucrării¹⁵ aceluiași decan—*Monumenta vetera et recentia iurium ac privilegiorum capituli Bistriciensis in unum librum hunc fideliter congesta 1599*, care se prezintă sub forma unei colecții manuscrise de copii de documente¹⁶. În etapa de identificare a materialului documentar, am luat în considerare sursele din următoarele trei fonduri păstrate la Arhivele Naționale și accesibile online prin intermediul bazei de date *Arhiva Medievală a României*¹⁷: (1) Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale, *Fond Capitlul Evanghelic C.A. Bistrița*¹⁸; (2) Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale, *Colecția de documente ale parohiilor evanghelice C.A. sătești*¹⁹; și (3) Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale, *Fond Primăria Orașului Bistrița*. Izvoarele istorice relevante provin aproape exclusiv din primul fond, cu excepția câtorva, păstrate în „Colecția de documente ale parohiilor evanghelice C.A. sătești”, Preluarea 1, seria 1—Acte Parohia Bistrița²⁰.

Din punctul de vedere al structurii, articolul este împărțit în două secțiuni principale. Prima parte are rolul introductiv de a crea un cadru general pentru analiza propriu-zisă. În acest sens, voi explica semnificația principalelor concepte folosite (de exemplu: capitlu și decanat) și voi expune o istorie succintă a decanatelor Bistrița și *Kyralia*. De asemenea, sunt utile câteva considerații preliminare despre casele capitlurilor, sintetizate pe baza lucrării lui Georg Eduard Müller²¹. A doua secțiune reprezintă partea centrală. Din considerente cronologice și tematice, interpretarea primelor mențiuni istorice ale casei capitlului este urmată de reconstituirea funcțiilor sale, pornind de la surse create preponderent începând cu al cincilea deceniu al secolului al XVI-lea.

1. Cadru general. Decanatul Bistrița și casele capitlurilor

1.1. Cadru conceptual

Din perspectiva administrației ecleziastice, comunitățile de sași din Transilvania au fost organizate în capitluri (*capitulum*), în variantă colegială, și *Surrogatien*²² (instituții

14 Trausch 1870, pp. 355–356.

15 Gündisch, Dincă 2019, p. 74.

16 Gündisch, Dincă 2019, p. 74; Gross 2014a, p. 23.

17 Arhiva Medievală a României, accesibilă la adresa: <http://arhivamedievala.ro/> (data ultimei accesări: 8.12.2024).

18 ANSB, Inventar nr. 286.

19 ANSB, Inventar nr. 228 A; ANSB, Inventar nr. 228 B.

20 ANSB, Inventar nr. 228 A; ANSB, Inventar nr. 228 B.

21 Müller, G. E. 1936.

22 Teutsch, Fr. 1906, p. 4.

substituente)²³. Semnificația termenilor „capitlu”, „decanat” și „decan”, în contextul structurilor instituțional-eceziastice din Transilvania, a fost clarificată de către istoricul Martin Reschner. O primă distincție este cea dintre capitlul teritorial sau decanatul (*decanatus*) și adunarea preoților parohi din spațiul geografic corespunzător (*capitulum*). Membrii capitlului erau toți plebanii ale căror parohii se aflau pe teritoriul respectiv. Capitlurile erau conduse de către clerici aleși odată la doi ani, care aveau titlul de decan (*decanus*). Din acest motiv, teritoriile asupra cărora aceștia își exercitau jurisdicția spirituală purtau și denumirea de decanat (*decanatus*)²⁴. Printre responsabilitățile decanilor se numărau convocarea adunărilor plebanilor, colectarea taxelor datorate autorităților superioare și acționarea ca principale instanțe de judecată în chestiunile de drept canonic²⁵. Dincolo de caracterul instituțional, capitlul a avut și o dimensiune religioasă și caritativă, manifestată la nivelul confreriei sau fraternității aferente. Confreriile capitlurilor cuprindeau, în primul rând, toți clericii dintr-un decanat, accesul fiind însă permis și laicilor. Scopurile acestor forme asociative au inclus participarea comună la rugăciuni, oficierea de liturghii, comemorarea membrilor defuncți și îngrijirea celor bolnavi²⁶.

1.2. Decanatele Bistrița și Kyralia

Toate capitlurile s-au aflat sub jurisdicția unor foruri diecezane. Localitățile din districtul Bistrița²⁷ au făcut parte din două decanate—Bistrița și *Kyralia*, ambele subordonate episcopiei Transilvaniei²⁸. Cea mai timpurie atestare a celor două datează din anul 1402²⁹. Fondarea confreriei capitlului Bistrița a fost plasată în anul 1397. Sunt necesare însă câteva precizări despre aceasta din urmă. Chiar dacă nu s-a păstrat vreun registru al confreriei capitlului Bistrița, a fost formulată ipoteza conform căreia trebuie să îi fi reunit pe toți plebanii din decanat. Spre deosebire de adunarea capitulară, confreria a inclus și membri laici³⁰. Cât

23 Dincă 2017, p. 244.

24 Reschner 1841, pp. 274–278.

25 Kovács 2023, p. 224; Printr-un document din 3 mai 1471, capitlul din Alba Iulia a acordat decanilor capitlurilor Bistrița și *Kyralia* dreptul de a judeca procesele în valoare de sub trei mărci de argint, vezi ANSB, FCEB, nr. 712, f. 24r, SIIAN: SB-F-00008-712(1)-56, ediție: Ub, VI, nr. 3862, accesibil la adresa: <https://siebenbuergenurkundenbuch.ub.rptu.de/catalog/4172> (data ultimei accesări: 8.12.2024) și ANSB, CDPES, nr. 5, editat în Teutsch, G. D. 1862, pp. 216–217, nr. 113.

26 Gross 2009, pp. 146–150.

27 Müller, G. E. 1985, pp. 181–183.

28 Teutsch, Fr. 1906, p. 4.

29 Ub, III, nr. 1482, accesibil la adresa: <https://siebenbuergenurkundenbuch.ub.rptu.de/catalog/1580> (data ultimei accesări: 8.12.2024): *decanis necnon universis et singulis ecclesiarum rectoribus in decanatus Bistricia et Kyralia existentibus*.

30 Gross 2009, pp. 150–152. Această caracteristică reiese dintr-o indulgență acordată în 1467 confreriilor din Bistrița și *Kyralia*: *confraternitates seu societates presbyterorum et laicorum in*

despre capitlu, Friedrich Teutsch a avansat ideea fondării sale nu cu mult mai devreme de cea a confreriei³¹, în ciuda absenței unor dovezi concrete.

Potrivit unor însemnări din 1488, decanatul Bistrița reunea următoarele comunități: *Bistritzer Spitalkirche* și *Bistritzer Stadtkirche* (în orașul Bistrița), *Baierdorf* (Crainimăt), *Deutschbudak* (Budacu de Jos), *Heidendorf* (Viișoara), *Jaad* (Livezile), *Kleinbistritz* (Dorolea), *Mettersdorf* (Dumitra), *Minarken* (Monariu), *Oberneudorf/Neudorf* (Satu Nou), *Pintak* (Slătinița), *Schönbirk/Zaipen* (Sigmir), *Senndorf* (Jelna), *Treppen* (Tărpiu), *Wallendorf/Oberwallendorf* (Unirea) și *Windau* (Ghinda)³². Din adunarea capitulară trebuiau să facă parte toți plebanii parohiilor enumerate. Decanatul *Kyralia* cuprindea 11 parohii: *Dürrbach* (Dipșa), *Großendorf* (Mărișelu), *Johannisdorf/Sanktjohann* (Sântioana), *Lechnitz* (Lechința), *Petersdorf* (Petriș), *Sanktgeorgen* (Sângeorzu Nou), *Schelken* (Jeica), *Totsch* (Tonciu), *Waltersdorf* (Dumitrița), *Weißkirch* (Albeștii Bistriței) și *Wermesch* (Vermeș)³³.

Evoluția raporturilor dintre cele două decanate a făcut subiectul unui articol publicat de Friedrich Schuller în 1881. Încă de la prima atestare istorică, cele două capitluri au fost menționate împreună, fiind însă vizibil un raport de dependență al decanatului *Kyralia* față de cel al Bistriței. Reprezentanții celui dintâi au acționat în vederea obținerii unui grad de autonomie mai mare, prima astfel de încercare fiind datată în anul 1453. În anul 1461, episcopul Transilvaniei a emis un act prim care era confirmată subordonarea decanatului *Kyralia* față de cel de Bistrița³⁴. Spre finalul secolului al XVI-lea s-a constatat dezvoltarea colaborării dintre cele două capitluri în plan financiar (pentru plata censului Sf. Martin), existând mai multe situații în care au fost consemnate simultan³⁵. La începutul secolului al XVI-lea, fiecare capitlu continua să aibă propriul decan, dar membrii lor se reuneau uneori în adunări comune pentru discutarea unor probleme importante³⁶. Existența unui anumit grad de autonomie al capitlului *Kyralia* reiese din decizia din 17 decembrie 1523, prin care s-a instituit o amendă pentru preoții care îi calomniau pe ceilalți³⁷. Din anul 1529, cele două decanate au plătit împreună censul Sf. Martin. Fuziunea inițiată pe plan financiar a fost încheiată în anul 1560, moment de la care ambele au avut un singur decan și s-au întrunit în aceeași casă—cea din Bistrița³⁸.

Bistricia et Kyralia Transilvanensis diocesis, vezi Ub, VI, nr. 3526, accesibil la adresa: <https://siebenbuergenurkundenbuch.ub.rptu.de/catalog/3836> (data ultimei accesări: 8.12.2024).

31 Data fondării confreriei capitlului, menționată de Friedrich Teutsch, este bazată pe o însemnare a lui Emerich Lieb, care nu a precizat sursa folosită, vezi Teutsch, Fr. 1921, p. 106 (nota 3).

32 Müller, G. E. 1936, pp. 18–19.

33 Müller, G. E. 1936, p. 39.

34 ANSB, FCEB, nr. 712, f. 23r-v, SIIAN: SB-F-00008-712(1)-53.

35 Vezi ANSB, FCEB, nr. 712, f. 24r, SIIAN: SB-F-00008-712(1)-56.

36 ANSB, FCEB, nr. 712, f. 38v-39v, SIIAN: SB-F-00008-712(1)-84.

37 ANSB, FCEB, nr. 16, SIIAN: SB-F-00008-16.

38 Schuller 1881, pp. 40–41.

1.3. Casele capitlurilor

Din cercetările lui Georg Eduard Müller reiese că niciuna dintre casele capitulare săsești nu a existat înaintea secolului al XV-lea. Explicația oferită pentru absența unor spații speciale constă în desfășurarea adunărilor în interiorul bisericilor parohiale. Astfel de mențiuni există pentru capitlurile Sibiu, Mediaș și al Țării Bârsei. Pe de altă parte, același rol putea fi îndeplinit de diversele case parohiale de pe teritoriul decanatului. Principalul rol al unor astfel de clădiri era să ofere un spațiu pentru adunările organizate periodic sau atunci când circumstanțele impuneau consfătuiri ale mai multor plebani. Cu ocazia întrunirilor, aceste spații trebuiau să servească și găzduirii plebanilor veniți din parohiile decanatului. Chiar și după ce asemenea edificii încep să fie atestate, au existat decanate în care locul de desfășurare al adunărilor ar fi fost mobil și depindea de problema care trebuia soluționată. O altă funcție este păstrarea documentelor, existând persoane cărora le revenea responsabilitatea gestionării fondurilor³⁹.

2. Casa capitlului Bistrița

Construcția casei capitlului și a celor din proximitate a fost explicată pe fondul ascensiunii economice și comerciale pe care a cunoscut-o orașul Bistrița în secolul al XV-lea⁴⁰. Ca o observație generală, despre clădirile care fac parte din „Șirul Sugălete”, s-a afirmat că ar fi fost construite după distrugerile produse de incendiul din 1457⁴¹. Din clădirea inițială se mai conservă doar planimetria și porticul dinspre stradă, iar din punct de vedere structural, este formată din următoarele componente: subsol, parter și etaj⁴².

2.1. Primele mențiuni documentare și istoric

Testamentul lui *Petrus Kretschmer* din 1432 a fost invocat în istoriografie în conexiune cu confreria și casa capitlului Bistrița⁴³. Nu am identificat în acest document⁴⁴ sau în confirmarea lui de către capitlul de Bistrița⁴⁵ vreo mențiune în acest sens. Din anul 1497 provine un document prin care *Georgius*, paroh de Viișoara și decan de Bistrița, îi înștiințează

39 Müller, G. E. 1936, pp. 188–190, 190–233, 267–268.

40 Dahinten 1988, p. 70.

41 Gaiu, Duda 2008, p. 51.

42 Gaiu, Duda 2008, p. 62.

43 Gaiu, Duda 2008, p. 62.

44 ANSB, CDPES, nr. 1, SIIAN: SB-F-00007-1-1-8-1, ediție: Ub, IV, nr. 2161, accesibil la adresa: <https://siebenbuergenurkundenbuch.ub.rptu.de/catalog/4666> (data ultimei accesări: 8.12.2024).

45 Ub, IV, nr. 2163, accesibil la adresa: <https://siebenbuergenurkundenbuch.ub.rptu.de/catalog/4668> (data ultimei accesări: 8.12.2024).

pe plebanii și rectorii din decanatul *Kyralia* despre o scrisoare pe care a primit-o de la episcopul Transilvaniei, *Ladislau Gereb*, prin intermediul capelanului celui din urmă. Ca urmare a conținutului scrisorii trimise de către episcop, decanul le-a solicitat plebanilor celor unsprezece comunități să achite censul Sfântului Martin. De asemenea, plebanii au fost convocați pentru a afla motivele care făceau necesară plata înaintea termenului obișnuit. Din perspectiva istoriei casei capitlului, ar putea fi semnificative următoarele detalii: decanul a precizat că scrisoarea i-a fost adusă de capelan *in aedes nostras*. Este dificil de stabilit dacă sintagma a fost folosită cu trimitere la casa capitlului Bistrița sau la casa parohială a plebanului din Vișoara⁴⁶. Spre deosebire de acest caz, în documentele mai târzii de convocare a preoților parohi la Bistrița pentru aducerea unor sume, indicarea punctului de întâlnire cuprinde referiri mai clare la casa capitlului (*Bistricie, in loco solito*)⁴⁷. De această dată, este menționat doar orașul Bistrița, fără vreo trimitere directă sau indirectă la casa capitlului (*ad feriam tertiam proxime venturam presentare se in civitate*)⁴⁸.

Pe de altă parte, cele mai timpurii mențiuni clare ale casei capitlului provin din registrul nr. 712, păstrat în *Fond Capitlul evanghelic C.A. Bistrița* și care conține texte și transcrieri de documente atribuite decanului Emeric Lieb (*Amicinus*). De pe *recto*-ul filei nr. 7 începe o secțiune intitulată *De domo capitulari*, care cuprinde o serie de texte importante pentru reconstituirea istoriei casei capitulare. O parte dintre acestea pot fi catalogate drept transcrieri ale unor documente originale, iar celelalte ar reprezenta mai degrabă reconstituiri sub formă narativă, tot de la finalul secolului al XVI-lea. În cea dintâi categorie se încadrează testamentul doamnei Ursula⁴⁹, soția magistrului breslei cizmarilor din Bistrița, Paul Sutor⁵⁰. În registru, testamentul este precedat și succedat de câte un paragraf în limba latină⁵¹. Primul dintre acestea conține următoarele: în anul 1505, doamna Ursula a lăsat moștenire confreriei Sf. Fecioare Maria a capitlului Bistrița o casă din piatră (*unum domum lapideam*), situată lângă casa lui *Georgius Aurifaber* (*honesti magistri Georgi Aurifabri ab*

46 ANSB, FCEB, nr. 712, f. 30r-v, SIIAN: SB-F-00008-712(1)-71; documentul se mai păstrează și în ANSB, FCEB, nr. 69g, SIIAN: SB-F-00008-69g: *Significamus vobis, omnibus et singulis de dicto capitulo, quod capellanus domini reverendissimi Ladislai Gereb, episcopi Albensis Ecclesie Transilvanensis, hodie, hora ultima diei, venit in aedes nostras, presentans litteras dicti domini reverendissimi, in quas honore quo dicitur recepi et perlegi, quibus peti, licet contra consuetudinem nostram, sibi dari et persolvi census, ad festum Sancti Marini obvenire debentur.*

47 Documentul ANSB, FCEB, nr. 67, SIIAN: SB-F-00008-67, din anul 1557.

48 ANSB, FCEB, nr. 712, f. 30r-v, SIIAN: SB-F-00008-712(1)-71.

49 Documentul nu se păstrează în original, ci doar sub formă de transcriere, vezi ANSB, FCEB, nr. 712, f. 7r-8r, SIIAN: SB-F-00008-712(1)-16. A fost editat în Müller, Fr. 1864, pp. 156–159 și analizat în articolul Gross 2014a, pp. 21–34, publicat și în Gross 2014b, pp. 11–38.

50 Gross 2014a, p. 22.

51 ANSB, FCEB, nr. 712, f. 7r-8r, SIIAN: SB-F-00008-712(1)-16. Cele două pasaje au fost publicate în Teutsch, Fr. 1921, pp. 130–131. Paragraful transcris de către Friedrich Teutsch este intitulat *De origine domus capitularis*, ci nu *De domo capitulari*, ceea ce indică utilizarea unei alte versiuni a textului.

infra contiguam). Bunul imobiliar nu trebuia însă să rămână în proprietatea confreriei. Clădirea trebuia vândută, iar suma obținută, folosită pentru construcția casei capitlului (*pro domo consistoriali dicti capituli Bistriciensis construenda expendatur*). Cu toate acestea, pasajul sugerează că pentru încheierea lucrărilor ar fi fost necesare sume suplimentare. În cele din urmă, acțiunea de construcție s-a încheiat în anul 1512⁵².

După cum indică mențiunea care precedă testamentul redactat în limba germană⁵³—*Huius originale testamentum sic se habet*⁵⁴—secțiunea parcursă anterior ar trebui înțeleasă ca o relatare în latină a pasajelor din testament relevante pentru reconstituirea istoriei casei capitlului. De altfel, în transcrierea testamentului, unul dintre pasajele semnificative a fost semnalat prin scrierea lui într-o manieră distinctă. Conform textului în limba germană, în casa care urma să fie construită pentru capitlu (*in dem haus das sie zu dem Capitel machen werdem*), capelanului doamnei Ursula trebuia să îi fie alocat un spațiu: o cameră mică, o cămară și o jumătate de pivniță (*ein stübel und ein kamer und einen halben keller*). Pe de altă parte, fraternității capitlului îi revenea o casă mică, aflată anterior în proprietatea soției lui *Andreas Kurschner*⁵⁵. Comparând informațiile din relatarea lui *Amicinus* și cele din testament, se constată câteva diferențe. În primul rând, testamentul Ursulei nu conține explicit condiția care prevedea vânzarea casei primite și folosirea sumei pentru casa capitlului. Documentul indică însă faptul că un astfel de proiect de construcție urma să se desfășoare. De asemenea, casa donată este menționată în moduri diferite: prima dată—referire la materialul de construcție și localizare în funcție de un alt imobil; a doua oară—referire la dimensiune și la fostul proprietar. Prin urmare, datele disponibile nu sunt contradictorii, ci mai degrabă complementare, fiind probabil vorba despre aceeași locuință. În plus, este plauzibil ca *Amicinus* să fi localizat casa în funcție de reperele existente în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Un alt argument în favoarea ipotezei potrivit căreia decanul reia de fapt textul testamentului este condiția privind liturghiile care trebuiau să fie oficiate în schimbul donației. În ambele cazuri, au fost consemnate servicii religioase dedicate sărbătorii înălțării Sfintei Fecioare Maria și pentru sufletele celor decedați. După cum indică relatarea lui *Amicinus*, liturghiile trebuiau oficiate în capela Sfintei Dorothea⁵⁶.

O a treia secțiune⁵⁷, tot în limba latină, urmează după finalul testamentului. Formula de la începutul său (*Hinc liquet...*) demonstrează că pasajul reprezintă un scurt comentariu al

52 ANSB, FCEB, nr. 712, f. 7r, SIIAN: SB-F-00008-712(1)-16.

53 Textul testamentului a fost publicat în Müller, Fr. 1864, pp. 156–159. Întrucât între această ediție și transcrierea din registrul nr. 712 există diferențe minore, în continuare voi face trimiteri la cea de-a doua.

54 ANSB, FCEB, nr. 712, f. 7r, SIIAN: SB-F-00008-712(1)-16.

55 ANSB, FCEB, nr. 712, f. 7v, SIIAN: SB-F-00008-712(1)-16: *das haus das klein, das gewesen ist der Endres Kurschnerin*.

56 ANSB, FCEB, nr. 712, f. 7r-v, SIIAN: SB-F-00008-712(1)-16: *duas missas, unam de assumption virginis gloriosae et secundam pro defunctis și 2 messen halten, eine in dem namen unser lieben frauen der auffnehmung in himel und die andere messe für die seelen*.

57 ANSB, FCEB, nr. 712, f. 8r, SIIAN: SB-F-00008-712(1)-16.

lui *Amicinus* asupra conținutului documentului original transcris. Din acest paragraf se desprind următoarele: doamna Ursula a lăsat membrilor capitlului o casă mică (*domuncula*), expresie care corespunde integral celei din testament. Clădirea trebuia să fie vândută, iar suma obținută să fie folosită pentru construcția casei capitlului, care atunci se afla într-o stare avansată de degradare—*et practium in structuram domus capitularis (que tunc ruinosa fuit) erogaretur*. Această afirmație denotă existența anterioară a clădirii. Prin urmare, este atestată de fapt o acțiune de refacere, nu construirea unui edificiu care nu ar fi existat anterior⁵⁸, așa cum putea reieși din primul pasaj analizat.

Pentru a interpreta datele cuprinse în cele trei secțiuni ale textului din registru, este nevoie și de stabilirea unor repere cronologice clare. Datarea testamentului doamnei Ursula constituie un aspect dezbătut în istoriografie. Chiar dacă *Amicinus* a indicat anul 1505, dificultatea a fost creată de absența unei formule de datare complete, care să conțină și anul. În acest context, istoricii au propus diverse soluții. În ediția din lucrarea istoricului Friedrich Müller, transcrierea este precedată de mențiunea „1505 (?)”, iar la final se precizează că testamentul este „în orice caz anterior anului 1512”⁵⁹. Soluția a fost propusă, cel mai probabil, pornind de la reperul cronologic existent în primul paragraf în latină. Ulterior, tot fără a prezenta argumente, Richard Schuller a plasat crearea documentului în anul 1507⁶⁰. Într-o altă lucrare, același istoric a afirmat că datarea corectă este în 1507, nu în 1505, cum ar fi sugerat în mod eronat Müller⁶¹.

Pe de altă parte, cercetătoarea Lidia Gross a demonstrat că testamentul ar trebui datat în 1512. Documentul a fost încadrat cronologic pornind de la date biografice despre persoanele consemnate în calitate de martori, legatari sau executori testamentari, precum și a formulei de datare. *Herr Paul Kursner* este atestat ca jude în 1505, 1506 și 1507⁶², iar în document ar apărea ca fost jude⁶³. Fratele Ursulei, Fabian Eiben a ocupat funcția de jude în anii 1502, 1503, 1504, 1508, 1509, 1512, 1513 și, parțial, 1514⁶⁴. În consecință, acești ani au delimitat un prim interval ipotetic. Formula *am freitage der Besuchung unsrer lieben frauen*, a determinat propunerea datei de 2 iulie 1512, acest an fiind singurul din perioada 1508–1514 în care sărbătoarea a fost într-o zi de vineri⁶⁵. Testamentul original a fost scris de către *Laurentius Kopper*, notar a cărui activitate în Bistrița este demonstrată și de documente din anii 1501 și 1502⁶⁶.

58 ANSB, FCEB, nr. 712, f. 8r, SIIAN: SB-F-00008-712(1)-16.

59 Müller, Fr. 1864, pp. 156, 159.

60 Schuller, R. 1890, pp. 6 (nota 5), 31 (nota 112).

61 Schuller, R. 1913, p. 206 (nota 1). Întrucât urmează tot formula de datare din ediția din 1864, Richard Schuller a ales probabil un an în care sărbătoarea a fost într-o zi de vineri, vezi DIR 1956, Anexa VIII, calendarul 14.

62 Gündisch 1993, p. 407.

63 În acest mod a fost interpretată formula *gelassenen Richters*, vezi Gross 2014a, p. 22.

64 Gündisch 1993, p. 407.

65 Gross 2014a, pp. 23–24.

66 Dincă 2020, p. 93, nr. 52.

Argumentația elaborată pe baza ediției din 1864 nu poate fi aplicată transcrierii testamentului atribuită lui *Amicinus*. Textul prezent în registrul nr. 712 conține de fapt următoarea formulă de datare: *am Freitag nach der besuchung unser lieben frawen*⁶⁷, ci nu pe cea din ediția propusă de Friedrich Müller: *am freitage der besuchung unsrer lieben frawen*⁶⁸. Prin urmare, este vizată prima zi de vineri de după sărbătoarea Vizitei Sfintei Fecioare Maria la Elisabeta (2 iulie⁶⁹). În acest context, trebuie excluși tocmai acei ani din intervalul 1507–1512 în care data sărbătorii a coincis cu o zi de vineri, adică 1507 și 1512⁷⁰. Trebuie precizat însă că Müller a preluat o transcriere a testamentului atribuită istoricului Heinrich Wittstock. Transcrierea a fost făcută după textul din „colecția de documente realizată în 1579 de *Emericus Amicinus* în 1579”⁷¹. Între acesta și cel din registrul nr. 712 există diferențe minore privind topica și ortografia. Situația se explică prin existența mai multor versiuni ale lucrării lui *Amicinus*, dintre care cea păstrată în *Fond Capitlul evanghelic C.A. Bistrița*, nr. 712 ar reprezenta cel mai timpuriu exemplar⁷². Totuși, absența prepoziției *nach* din ediție publicată în 1864 se explică mai degrabă printr-o omisiune, decât prin diferențele minore dintre versiunile de transmitere. De altfel, diferențele constatate în alte secțiuni ale textului nu afectează semnificația. Dacă documentul ar fi fost datat în 2 iulie, formula cronologică nu ar mai fi conținut probabil și referința la ziua din săptămână. Datarea în „vinerea sărbătorii Vizitației” apare ca fiind cel puțin neobișnuită, semnificația devenind clară odată cu adăugarea prepoziției. Mai mult decât atât, poate fi avansat și un argument de natură logică, privind dificultățile create în interpretarea celor trei pasaje de text. Lucrările de reconstrucție a casei capitlului s-ar fi încheiat în anul 1512 și nu este îndeajuns de plauzibil ca într-un testament din același an să fi fost inclusă formula *in dem haus das sie zu dem Capitel machen werdem*⁷³. În plus, trebuie să fie excluși și anii 1510 și 1511, când jude a fost *Johannes Albus/Wey*s⁷⁴.

Din perspectiva celor expuse mai sus, perioada în care ar fi putut fi creat testamentul ar trebui restrânsă la intervalul 1508–1509. Atunci, casa capitlului s-ar fi aflat într-o stare de degradare avansată, care impunea intervenții majore. Rămâne însă deschisă și întrebarea asupra momentului în care a fost construită inițial. Având în vedere starea în care se afla clădirea la momentul redactării actului testamentar, ar fi tentantă ipoteza că imobilul ar fi fost construit cu mult timp înainte de situația atestată de sursele discutate. Totuși, vechimea nu ar trebuie să fie considerată drept unic factor determinant al deteriorării, fiind posibil ca alte circumstanțe să fi condus la acele condiții.

67 ANSB, FCEB, nr. 712, f. 8r, SIIAN: SB-F-00008-712(1)-16.

68 Müller, Fr. 1864, p. 158.

69 DIR 1956, Anexa VII, p. 538.

70 DIR 1956, Anexa VIII, calendarele 14 și 21.

71 Müller, Fr. 1864, p. 159.

72 Gündisch, Dincă 2019, p. 74 (nota 64).

73 ANSB, FCEB, nr. 712, f. 8r, SIIAN: SB-F-00008-712(1)-16.

74 Gündisch 1993, p. 407.

Din 31 mai 1515 provine o decizie a decanului de Bistrița și parohului de Jelna, *Andreas*, din care reiese nevoia existenței unui fond prin care să fie asigurată întreținerea casei capitlului din Bistrița și a confreriei aferente. Sursa indică necesitatea existenței unui fond destinat întreținerii clădirii. Documentul sugerează conștientizarea condițiilor care au condus la starea de degradare atestată în urmă cu câțiva ani. În cadrul întrunirii, fiecare dintre plebanii din decanat a acceptat să lase prin testament o sumă destinată îngrijirii și administrării clădirii. De subliniat este și faptul că adunarea confreriei capitlului a avut loc în casa unui paroh care nu era decan, la un moment în care existența casei capitlului a fost dovedită de către aceeași sursă⁷⁵. Exemplul evidențiază că diversitatea situațiilor particulare din epocă nu poate fi circumscrisă unor distincții clare între capitlurile în care locul de desfășurare al adunărilor era mobil sau fix (în sediul capitlului)⁷⁶.

Detalii relevante pentru istoria casei capitulare cuprind și alte pasaje din registrul nr. 712. Potrivit primului dintre acestea, în contextul transformărilor produse pe fondul receptării în Bistrița a ideilor evanghelice, s-au înregistrat modificări în privința posesiunilor eclesiastice. În text este menționată o capelă, aflată la est de biserica parohială și care s-a aflat inițial în proprietatea unei familii locale. Din cauza lipsei resurselor pentru întreținerea unui capelan, bunurile aparținând capelei, incluzând obiecte de cult și proprietăți, au fost împărțite. Printre posesiunile aferente capelei se număra și locuința construită pentru capelan, în spatele casei capitulare (*domunculam, que pro persona sacellani, in posteriori parte domus capitularis, ab ipsa capitularibus edificata est*). De aici rezultă că membrii capitlului au respectat condiția impusă în testament de către doamna Ursula. Importanța pasajului derivă și din indicarea precisă a poziționării locuinței capelanului⁷⁷. De asemenea, capela ar putea fi cea dedicată Sf. Dorothea.

Relatarea continuă prin expunerea modificărilor de proprietate cunoscute de locuința capelanului ca urmare a Reformei protestante. Membrii capitlului nu au dorit să dea spațiul în folosința unui predicator sau să îl cedeze descendenților din familia doamnei Ursula. Parohii din decanat intenționau să o păstrează pentru uzul lor propriu sau pentru un slujitor⁷⁸. În cele din urmă *Balthasar Marcus*, membru al consiliului orașului și al familiei care putea invoca drepturi asupra casei, a decis să o revendice. Adunarea capitlului a hotărât să accepte, cu condiția ca *Balthasar Marcus* și familia lui să susțină un slujitor al

75 ANSB, FCEB, nr. 712, f. 13r, SIIAN: SB-F-00008-712(1)-31: *pro conservatione eiusdem et conservatione domus nostrae in civitate, conclusum est, perpetuis temporibus observando, quatenus ex universis dominis et fratribus plebanis nostri decanatus, quilibet in suo testamento pro fabrica domus nostrae debeat relinquere testamentarie unum octuale decimarum.*

76 Müller, G. E. 19, pp. 227-231.

77 ANSB, FCEB, nr. 712, f. 8v, SIIAN: SB-F-00008-712(1)-15.

78 ANSB, FCEB, nr. 712, f. 8v, SIIAN: SB-F-00008-712(1)-15: *Cum vero, abolito iam papatu, nollent in Dei laudem alter aliquem idoneum vel concionatorem vel ministerum ad ecclesiam civitatis, noluerunt capitulares domunculam illorum usibus relinquere, sed sibi, vel vacuam retinere, vel alicui ministro inhabitandare, quo nomine esset exstructa.*

bisericii care să locuiască acolo. Clauza nu a fost însă acceptată, iar *Balthasar* a continuat să revendice casa pentru uzul său propriu. În contextul unei implicări princiare în problema bunurilor ecleziastice preluate de laici, acesta din urmă a renunțat la dreptul asupra locuinței. Deși a murit la scurt timp, văduva lui a predat cheile membrilor capitlului, renunțând complet la orice pretenție asupra imobilului⁷⁹.

Întrucât la momentul redactării textului, capitlurile de Bistrița și *Kyralia* erau deja reunite într-unul singur, în următorul paragraf există o clarificare despre cei la inițiativa cărora a fost construită casa. Clădirea în care se s-au derulat adunările capitulare a fost construită doar la decizia membrilor capitlului de Bistrița, întrucât la acel moment, districtul cuprindea două capitluri separate. Efortul constructiv a fost prezentat, din nou, ca fiind unul costisitor. Dincolo de reconstrucția finalizată în 1512, au fost necesare și alte intervenții ulterioare. Aflăm astfel că în 1542, a fost construit un nou acoperiș. Fondurile existente nu ar fi fost suficiente, fiind percepută o contribuție de 12 dinari din partea fiecărui membru.

Printr-o hotărâre comună, în anul 1560 s-a decis reunirea celor două capitluri sub conducerea unui singur decan. În acest context, a fost discutat și subiectul folosirii casei, având în vedere că aceasta a fost desemnată ca loc de desfășurare a adunărilor comune. A fost ridicată din nou problema întreținerii clădirii, fiind stabilit că fiecare membru trebuia să contribuie cu suma de patru florini⁸⁰.

2.2. Funcțiile casei capitlului

Pentru perioada începând cu al cincilea deceniu al secolului al XVI-lea, există mai multe documente care menționează casa capitlului. Totodată, acestea permit o cunoaștere mai detaliată a funcțiilor îndeplinite de clădirea în cauză. Încă din acest punct se poate afirma că a existat o conexiune puternică între atribuțiile decanului și ale adunării capitulare, pe de-o parte, și rolurile pe care le-a avut casa capitulară, pe de altă parte.

Principala funcție a clădirii a fost de a servi ca spațiu pentru întrunirile preoților din decanat. Adunările puteau avea caracter regulat sau excepțional, fiind convocate de decani. În consecință, în rândul surselor identificate, predomină două tipuri de documente: a) cele prin care au fost convocate adunările ce urmau să se desfășoare la Bistrița; și b) deciziile propriu-zise adoptate în contextul întâlnirilor. Ambele tipuri permit cunoașterea motivelor care au determinat organizarea întrunirilor plebanilor, precum și a subiectelor discutate. Mai jos vor fi analizate aceste surse, în funcție de tematica lor. Majoritatea adunărilor au fost determinate de probleme punctuale. Un astfel de exemplu este adunarea convocată în

79 ANSB, FCEB, nr. 712, f. 8v, SIIAN: SB-F-00008-712(1)-15: *Pollicetur tandem se velle cedere de iure domus et dominis capitularibus relinquere. Brevi deinde mortuus est. Postea vero, relicta ipsius, clavem petentibus capitularibus tradidit, et se ipsa exiit, sicque permansit in nostram potestate.*

80 ANSB, FCEB, nr. 712, f. 8v, SIIAN: SB-F-00008-712(1)-15.

1575 de către decanul de Bistrița, *Valentinus Scharuaderus*, pe fondul zvonurilor despre o viitoare vizită a principelui. Preoții parohi din decanat trebuiau să fie prezenți pentru a contribui cu o taxă necesară susținerii primirii principelui și pentru a discuta acest subiect⁸¹. Totuși, sursele oferă informații și despre adunările regulate. Înștiințarea parohilor era obișnuită și în asemenea situații. Astfel, din documentul emis de *Matthias Totsbner*, preot în Dipșa și decan de Bistrița, reiese că una dintre zilele obișnuite pentru adunări era luna din perioada în care avea loc târgul în orașul Bistrița. De remarcat este că decanul a precizat și natura problemelor stringente, de ordin financiar, care făceau ca prezența clericilor să fie într-adevăr necesară⁸².

În primul rând, există o categorie de acte de convocare emise de decani și în care nu se specifică problemele care urmau să fie discutate. Un astfel de exemplu este documentul emis în 1560 de *Christianus Pomarius*, paroh de Lechința și decan de Bistrița. Prin acest act, plebanii au fost convocați la o întâlnire excepțională și urgentă. Din text reiese că întrunirile depindeau de problemele neprevăzute care puteau interveni, fiind uneori destul de frecvente. În acest caz, este semnificativ că decanul și-a exprimat regretul pentru faptul că intervalul dintre adunări nu va oferi suficient răgaz pentru celelalte îndeletniciri ale fiecăruia⁸³. În mod similar, anumite probleme urgente l-au determinat, în anii 1573 și 1574, pe plebanul de Dumitra și decanul de Bistrița, *Petrus Ludovicus*, să îi înștiințeze pe membrii capitlului de necesitatea prezenței lor la Bistrița⁸⁴.

O situație de natură administrativă care impunea prezența tuturor parohilor din capitlu a fost alegerea decanului. De exemplu, același *Petrus Ludovicus* i-a chemat pe membrii capitlului și pe rectorii școlilor la o astfel de adunare în luna aprilie a anului 1560. Din text reiese că se obișnuia ca alegerea decanului să se desfășoare în acea perioadă din an. La întrunirea care urma să aibă loc în 22 aprilie 1560, prezența era obligatorie, fiind prevăzută o pedeapsă pentru cei care nu vor participa (*sub pena capituli*)⁸⁵. La începutul lunii aprilie a anilor 1567 (2 aprilie) și 1586 (5 aprilie), au fost convocate alte adunări, tot în vederea alegerii decanului⁸⁶. Un motiv asemănător care impunea reunirea parohilor era desemnarea reprezentanților care urmau să ia parte la adunările generale ale decanatelor săsești. Convocările au fost, de obicei, precedate de scrisorile trimise de decanul general⁸⁷. Adunările de acest tip s-au

81 ANSB, FCEB, nr. 160, SIIAN: SB-F-00008-160.

82 ANSB, FCEB, nr. 98, SIIAN: SB-F-00008-98: *Antiqua consuetudine receptum est, ut feria secunda nundinarum Bistriciensi conventus fiat, propter quedam negotia ad communem omnium necessitatem spectantia.*

83 ANSB, FCEB, nr. 84, SIIAN: SB-F-00008-84.

84 ANSB, FCEB, nr. 139, SIIAN: SB-F-00008-139; ANSB, FCEB, nr. 146, SIIAN: SB-F-00008-146.

85 ANSB, FCEB, nr. 82, SIIAN: SB-F-00008-82: *Cum hactenus pia consuetudo sit observata, ut hoc tempore fiat electio decani.*

86 ANSB, FCEB, nr. 115, SIIAN: SB-F-00008-115; ANSB, FCEB, nr. 205, SIIAN: SB-F-00008-205.

87 ANSB, FCEB, nr. 77, SIIAN: SB-F-00008-77; ANSB, FCEB, nr. 86, SIIAN: SB-F-00008-86; ANSB, FCEB, nr. 104, SIIAN: SB-F-00008-104; ANSB, FCEB, nr. 99, SIIAN: SB-F-00008-99; ANSB, FCEB, nr. 141, SIIAN: SB-F-00008-141.

ținut de regulă la Mediaș. Funcția de decan general a fost înființată la începutul secolului al XVI-lea, cu scopul de a reprezenta interesele tuturor capitlurilor săsești⁸⁸. În anul 1559, decanul de Bistrița și parohul de Dumitra, *Petrus Ludovicus*, a primit de la superintendentul de la Sibiu o scrisoare de convocare la adunarea generală de la Mediaș, pentru discutarea unor articole de credință. În consecință, a trebuit să fie stabilită o întâlnire prealabilă la Bistrița, în cadrul căreia să fie dezbătute aspectele în cauză și să fie desemnați trimișii capitlului la adunarea generală⁸⁹. Există un anumit grad de flexibilitate în privința subiectelor care urmau să fie discutate. Actele de convocare sugerează că aceste ocazii, destinate în primul rând alegerii decanului sau a reprezentanților pentru adunările de la Mediaș, urmau să fie valorificate și în vederea soluționării oricăror alte probleme⁹⁰. De asemenea, ocaziile au fost folosite și pentru ca preoții să aducă anumite taxe solicitate în prealabil, după cum indică un act din septembrie 1565, păstrat în două exemplare⁹¹. Pe de altă parte, adunările puteau fi convocate pentru discutarea unor aspecte de natură financiară⁹².

În plan financiar, casa capitlului a fost locul unde au fost depuse temporar sumele aferente censului Sfântului Martin și taxele excepționale cerute de decan. Rolul de loc pentru depunerea temporară a censului Sfântului Martin, datorat de capitlurile Bistrița și *Kyralia*, este atestat de un document din 1543, prin care notarul orașului Bistrița, *Georgius Seraphini*, a confirmat predarea censului de către preoții parohi reprezentanților consiliului orașului. Aceștia din urmă trebuiau să îl păstreze până la momentul sosirii trimisului episcopului. Censul a fost păstrat până atunci în casa capitlului—*in locum seu domum congregationis sibi solitum*⁹³. De asemenea, în 1550, același notar al orașului a confirmat depunerea censului capitlurilor Bistrița și *Kyralia* în casa capitlului Bistrița⁹⁴. Casa capitlului apare ca punct de întâlnire al preoților care trebuiau să contribuie la censul Sfântului Martin sau prin sume suplimentare în mai multe surse din intervalul 1557–1600⁹⁵.

88 Gündisch 2007, pp. 721-722; din 4 octombrie 1528 provine un document prin care episcopul Transilvaniei le-a solicitat decanilor de Bistrița și *Kyralia* să trimită reprezentanți la adunarea generală de la Mediaș, vezi ANSB, FCEB, nr. 21, SIIAN: SB-F-00008-21.

89 ANSB, FCEB, nr. 77, SIIAN: SB-F-00008-77.

90 ANSB, FCEB, nr. 82, SIIAN: SB-F-00008-82; ANSB, FCEB, nr. 86, SIIAN: SB-F-00008-86; *super re ecclesiis nostris necessaria et de electione mittendorum nuntiorum consultatur tunc*.

91 ANSB, FCEB, nr. 99, SIIAN: SB-F-00008-99; ANSB, FCEB, nr. 104, SIIAN: SB-F-00008-104.

92 ANSB, FCEB, nr. 68, SIIAN: SB-F-00008-68.

93 ANSB, FCEB, nr. 43, SIIAN: SB-F-00008-43.

94 ANSB, FCEB, nr. 52, SIIAN: SB-F-00008-52.

95 ANSB, FCEB, nr. 67, SIIAN: SB-F-00008-67; ANSB, FCEB, nr. 76, SIIAN: SB-F-00008-76; ANSB, FCEB, nr. 80, SIIAN: SB-F-00008-80; ANSB, FCEB, nr. 83, SIIAN: SB-F-00008-83; ANSB, FCEB, nr. 87, SIIAN: SB-F-00008-87; ANSB, FCEB, nr. 89, SIIAN: SB-F-00008-89; ANSB, FCEB, nr. 100, SIIAN: SB-F-00008-100; ANSB, FCEB, nr. 103, SIIAN: SB-F-00008-103; ANSB, FCEB, nr. 105, SIIAN: SB-F-00008-105; ANSB, FCEB, nr. 122, SIIAN: SB-F-00008-122; ANSB, FCEB, nr. 132, SIIAN: SB-F-00008-132; ANSB, FCEB, nr. 142, SIIAN: SB-F-00008-142; ANSB, FCEB, nr. 279, SIIAN: SB-F-00008-279.

Subiectele pentru care au fost convocate adunările privesc, pe de altă parte, competențele decanului și ale capitlului în plan spiritual, disciplinar și sacramental. Jurisdicția decanului și a capitlului Bistrița asupra chestiunilor care țin de matrimoniu a fost confirmată și de către Ștefan Báthory în 1575⁹⁶. Spre exemplu, membrii capitlului au luat parte în același an la o consfătuire asupra unor chestiuni punctuale cum ar fi acordarea de dispense în cazul căsătoriei între rude de gradul al patrulea. Solicitarea decanului a venit în urma unei scrisori primite de la superintendent⁹⁷. Pe de altă parte, preoții din decanat au fost convocați la Bistrița în 1579, pentru a judeca un caz de matrimoniu. Scrisoarea de înștiințare a decanului despre această pricină a fost trimisă de către principe, iar cazul se cerea a fi soluționat cât mai repede, deoarece părțile implicate au insistat să nu existe amânări⁹⁸. Tot de competența capitlului ținea și supravegherea moralității clerului secular. Un exemplu în acest sens este actul prin care *Baldasar*, decan al capitlului Bistrița și paroh în Unirea, a convocat o întâlnire a capitlului pentru discutarea unor aspecte referitoare la disciplina ecleziastică. Înainte de a participa la adunarea care trebuia să aibă loc în 18 iunie 1577, preoților li s-a recomandat să parcurgă cu atenție lucrările relevante pentru acest subiect⁹⁹.

Așa cum reiese din unele dintre situațiile expuse anterioare, adunările capitlului au fost convocate și în urma unor solicitări către decan, venite dinspre autoritățile spirituale și seculare superioare. Scopul unora dintre întâlnirile stabilite după primirea de către decan a unor astfel de scrisori era ca preoții din capitol să ia cunoștință de conținutul documentelor primite. Spre exemplu, aceștia trebuiau să meargă la Bistrița în 1558 și 1563 pentru a le fi comunicat mesajul transmis de decanul general și a discuta conținutul său¹⁰⁰. Din anii 1564, 1567 și 1577 provin documente potrivit cărora decanii au solicitat prezența membrilor capitlului pentru a le transmite conținutul scrisorilor principelui¹⁰¹.

În cazul tuturor documentelor parcurse, casa capitlului a fost indicată prin sintagme precum: *in loco nostro solito*¹⁰², *in locum nostrum consuetum*¹⁰³, *in loco consistorii*

96 ANSB, CDPEȘ, nr. 5, editat în Teutsch, G. D. 1862, pp. 216-217, nr. 113.

97 ANSB, FCEB, nr. 152, SIIAN: SB-F-00008-152; ANSB, FCEB, nr. 153, SIIAN: SB-F-00008-153.

98 ANSB, FCEB, nr. 183, SIIAN: SB-F-00008-183.

99 ANSB, FCEB, nr. 176, SIIAN: SB-F-00008-176.

100 ANSB, FCEB, nr. 70, SIIAN: SB-F-00008-70; ANSB, FCEB, nr. 93, SIIAN: SB-F-00008-93.

101 ANSB, FCEB, nr. 97, SIIAN: SB-F-00008-97: *Bistricie, in loco consueto, quilibet earundem in propria persona adsit, ad audiendam mentem et voluntatem serenissimi principis*; ANSB, FCEB, nr. 119, SIIAN: SB-F-00008-119, în acest caz, casa capitlului nu este menționată explicit; ANSB, FCEB, nr. 177, SIIAN: SB-F-00008-177.

102 ANSB, FCEB, nr. 67, SIIAN: SB-F-00008-67.

103 ANSB, FCEB, nr. 76, SIIAN: SB-F-00008-76; ANSB, FCEB, nr. 80, SIIAN: SB-F-00008-80: *in loco nostro consueto*; la fel în ANSB, FCEB, nr. 70, SIIAN: SB-F-00008-70; ANSB, FCEB, nr. 82, SIIAN: SB-F-00008-82; ANSB, FCEB, nr. 93, SIIAN: SB-F-00008-93; ANSB, FCEB, nr. 100, SIIAN: SB-F-00008-100; ANSB, FCEB, nr. 103, SIIAN: SB-F-00008-103; ANSB, FCEB, nr. 104, SIIAN: SB-F-00008-104; ANSB, FCEB, nr. 99, SIIAN: SB-F-00008-99;

*nostrum*¹⁰⁴ sau mai simplu (*in loco consueto*¹⁰⁵, *in loco solito*, *Bistricie*¹⁰⁶, *in domum nostram*¹⁰⁷ sau *loco alias observato*¹⁰⁸. Excepție face un act din 1600, în care apare exprimarea *in domo nostra urbana*¹⁰⁹. Zilele de luni și de marți par să fie cele în care erau organizate de obicei întrunirile, întrucât în sursele consultate apar aproape invariabil trimiteri la aceste zile din săptămână: *ad proximam feriam secundam*¹¹⁰, *feriam secundam proximam post festum (...)*¹¹¹, *ad feriam secundam proxime futuram, feria secunda proxime ad futura*¹¹², *feria secunda post dominicam quasimodogeniti*¹¹³ sau *ad feriam tertiam post festum (...)*¹¹⁴, *ad feriam tertiam proxime (ad) futuram*¹¹⁵/*venturam*¹¹⁶, *ad proxime venturam feriam tertiam*¹¹⁷. Referitor la momentul zilei în care au avut loc de regulă consfăturile, acestea se desfășurau în prima parte a zilei, înainte de amiază¹¹⁸. O altă constatare este că actele de convocare au fost emise, de regulă, cu două, până la cinci zile înainte de consfăturii¹¹⁹.

ANSB, FCEB, nr. 139, SIIAN: SB-F-00008-139; ANSB, FCEB, nr. 172, SIIAN: SB-F-00008-172; ANSB, FCEB, nr. 183, SIIAN: SB-F-00008-183.

104 ANSB, FCEB, nr. 152, SIIAN: SB-F-00008-152; ANSB, FCEB, nr. 153, SIIAN: SB-F-00008-153; ANSB, FCEB, nr. 160, SIIAN: SB-F-00008-160.

105 ANSB, FCEB, nr. 83, SIIAN: SB-F-00008-83; ANSB, FCEB, nr. 87, SIIAN: SB-F-00008-87; ANSB, FCEB, nr. 97, SIIAN: SB-F-00008-97; ANSB, FCEB, nr. 98, SIIAN: SB-F-00008-98; ANSB, FCEB, nr. 105, SIIAN: SB-F-00008-105; ANSB, FCEB, nr. 132, SIIAN: SB-F-00008-132.

106 ANSB, FCEB, nr. 89, SIIAN: SB-F-00008-89.

107 ANSB, FCEB, nr. 177, SIIAN: SB-F-00008-177.

108 ANSB, FCEB, nr. 115, SIIAN: SB-F-00008-115.

109 ANSB, FCEB, nr. 279, SIIAN: SB-F-00008-279.

110 ANSB, FCEB, nr. 146, SIIAN: SB-F-00008-146.

111 ANSB, FCEB, nr. 76, SIIAN: SB-F-00008-76.

112 ANSB, FCEB, nr. 84, SIIAN: SB-F-00008-84.

113 ANSB, FCEB, nr. 205, SIIAN: SB-F-00008-205.

114 ANSB, FCEB, nr. 68, SIIAN: SB-F-00008-68.

115 ANSB, FCEB, nr. 80, SIIAN: SB-F-00008-80; ANSB, FCEB, nr. 82, SIIAN: SB-F-00008-82; ANSB, FCEB, nr. 86, SIIAN: SB-F-00008-86; ANSB, FCEB, nr. 93, SIIAN: SB-F-00008-93; ANSB, FCEB, nr. 141, SIIAN: SB-F-00008-141.

116 ANSB, FCEB, nr. 77, SIIAN: SB-F-00008-77.

117 ANSB, FCEB, nr. 279, SIIAN: SB-F-00008-279.

118 Câteva exemple provin din următoarele documente: ANSB, FCEB, nr. 70, SIIAN: SB-F-00008-70: *mane, hora octava*; ANSB, FCEB, nr. 68, SIIAN: SB-F-00008-68: *mane, hora octava*; ANSB, FCEB, nr. 77, SIIAN: SB-F-00008-77: *mane, hora septima*; ANSB, FCEB, nr. 80, SIIAN: SB-F-00008-80: *mane, circa horam octavam*; ANSB, FCEB, nr. 97, SIIAN: SB-F-00008-97: *hora octava antemeridiana*; ANSB, FCEB, nr. 139, SIIAN: SB-F-00008-139: *octava hora*; ANSB, FCEB, nr. 141, SIIAN: SB-F-00008-141: *octava hora antemeridiana*; ANSB, FCEB, nr. 146, SIIAN: SB-F-00008-146: *hora nona*; ANSB, FCEB, nr. 152, SIIAN: SB-F-00008-152: *post horam matutinam*.

119 Exemple: ANSB, FCEB, nr. 70, SIIAN: SB-F-00008-70, document emis în 9 iulie 1558, pentru o adunare din 11 iulie; ANSB, FCEB, nr. 68, SIIAN: SB-F-00008-68: document emis în 31

Astfel de informații sunt relevante din perspectiva vitezei de comunicare dintre parohiile din decanat. O excepție este un act din 9 martie 1573, prin care clericii au fost convocați la Bistrița pentru data de 10 martie¹²⁰.

În afara actelor de convocare a adunărilor, casa capitlului a fost menționată și în contextul unor decizii adoptate în acest loc. În această categorie se înscriu și deciziile capitlului Bistrița în privința scopurilor pentru care trebuiau să fie folosite sferturile de decimă și a termenelor la care trebuiau să fie predate¹²¹. Atrag atenția însă două documente din anii 1522 și 1562, relevante din perspectiva raporturilor de vecinătate dintre casa parohială din Bistrița și cea a capitlului. Conform lui Fabian, pleban al Bistriței, în iunie 1522 a avut loc o adunare a plebanilor din decanat, în cadrul căreia s-a convenit ca pe latura casei parohiale (*domus sancti Nicolai episcopi et confesoris*) dinspre casa capitlului să fie instalate două ferestre care să permită pătrunderea luminii. Condiția formulată era următoarea: dacă frații capitlului, prezenți sau viitori, ar dori să ridice un zid sau o clădire alăturată care ar afecta iluminarea interioară a casei parohiale, niciun preot al Bistriței care ar rezida acolo nu va avea dreptul de a se opune¹²². În mod asemănător, preotul Ioachim Teutsch s-a confruntat cu impunerea unor restricții similare în 1562, când și-a exprimat intenția de a construi casei parohiale un corp destinat locuirii și care urma să aibă ferestrele înspre casa capitlului. Parohul bistrițean a promis că ferestrele vor fi poziționate la o înălțime care să depășească statura unui om, astfel încât să nu poată fi cauzat vreun inconvenient. Din perspectiva preoților din capitol, existența unor ferestre situate prea aproape de clădirea lor le-ar fi incomodat activitatea și ar fi putut fi folosite pentru provocarea unor daune materiale. În cele din urmă, activitatea constructivă dorită de preotul paroh a fost acceptată, cu condiția ca geamurile să nu fie utilizate pentru a provoca daune¹²³.

După cum s-a observat și din exemplele menționate mai sus, decanii erau adesea parohi ai unor comunități învecinate; nu neapărat plebani ai orașului Bistrița. Astfel, se explică de ce majoritatea actelor de convocare au fost emise din propriile parohii. Există mai multe atestări ale acestei practici, dintre care semnez doar actul emis de *Matthias Totshner*, decanul de Bistrița, din localitatea Dipșa, unde a fost paroh în 1565¹²⁴. Totuși, există și excepții, când decanii precizează emiterea documentelor în casa capitlului Bistrița. Actele puteau să aibă ca destinatari preoții din decanat sau autorități din afara acestui cadru instituțional.

decembrie 1558, pentru o adunare din 3 ianuarie 1559; ANSB, FCEB, nr. 77, SIIAN: SB-F-00008-77: document emis în 5 august 1559, pentru o adunare din 8 august.

120 ANSB, FCEB, nr. 139, SIIAN: SB-F-00008-139.

121 ANSB, FCEB, nr. 712, f. 39v-41r, SIIAN: SB-F-00008-712(1)-86: *in domo capitulari nostra Bistrici, altera die, que dominicam quasimodo geniti sequitur.*

122 ANSB, FCEB, nr. 712, f. 9r, SIIAN: SB-F-00008-712(1)-17.

123 ANSB, FCEB, nr. 712, f. 9r, SIIAN: SB-F-00008-712(1)-18.

124 ANSB, FCEB, nr. 99, SIIAN: SB-F-00008-99; Alte exemple: ANSB, FCEB, nr. 98, SIIAN: SB-F-00008-98; ANSB, FCEB, nr. 104, SIIAN: SB-F-00008-104; ANSB, FCEB, nr. 115, SIIAN: SB-F-00008-115.

În cea de-a doua categorie se încadrează scrisoarea aceluiași *Matthias Totshner*, paroh de Dipșa și decan al capitlului Bistrița, care l-a informat pe Ștefan Báthory despre o eroare din registrul pe care i l-a trimis anterior. Documentul a fost emis în anul 1572 *in domo nostra consistoriali*¹²⁵. Tot din casa capitlului a fost trimis de către *Valentinus Scharwaderus*, pleban de Sângeorzu Nou și decan al capitlului Bistrița, un document referitor la obligațiile financiare ale membrilor capitlului¹²⁶.

Într-o discuție despre funcționalitatea casei capitulare, trebuie amintit și rolul rezidențial pe care l-a îndeplinit. Nu am identificat mărturii care să sugereze rolul clădirii în găzduirea preoților veniți la adunări de la distanțe mai mari. Prin urmare, această dimensiune rămâne la stadiul de ipoteză. Pe de altă parte, a fost atestat rolul anexei construite în spatele casei capitlului pentru capelanul doamnei Ursula. Deoarece în descrierea spațiului care trebuia să îi fie alocat acestuia sunt consemnate o cămară și o jumătate de pivniță, este posibil ca interiorul să fi servit și ca spațiu de depozitare¹²⁷. Tot în conexiune cu primirea parohilor din decanat, în actul de convocare a adunării din 22 aprilie 1560, pentru alegerea decanului, se precizează că la final urma ca participanților să li se ofere o masă (*prandiolum*)¹²⁸.

Nu în ultimul rând, în literatura de specialitate a fost amintită păstrarea în clădire a documentelor și cărților capitlului¹²⁹. Despre biblioteca capitlului Bistrița s-a afirmat în anul 1944 că reprezintă un subiect dificil de abordat, deoarece catalogul cărților din care era formată s-a pierdut. La acel moment cărțile se aflau în casa parohială. Istoricul Otto Dahinten a afirmat doar că fondul de carte al capitlului s-a format treptat, ca rezultatul al donațiilor și achizițiilor¹³⁰. Documentele din arhiva capitlului Bistrița se află în prezent în custodia Serviciului Județean Sibiu al Arhivelor Naționale, *Fond Capitlul evanghelic C.A. Bistrița*¹³¹. Lipsesc însă suficiente dovezi care să ateste explicit rolul casei capitlului în păstrarea documentelor și cărților. În acest sens, este relevant documentul din 17 iunie 1560, în care parohul din Lechința și decanul de Bistrița, *Christianus Pomarius*, le-a scris preoților din capitol cu privire la chestiuni de ordin liturgic și moral. Dincolo de subiectul scrisorii, în acest context atrage atenția o mențiune de la finalul documentului, prin care decanul solicita aducerea scrisorilor înapoi în casa capitlului, în urma parcurgerii lor de către plebani¹³².

125 ANSB, FCEB, nr. 138, SIIAN: SB-F-00008-138; ANSB, FCEB, nr. 138a, SIIAN: SB-F-00008-138a.

126 ANSB, FCEB, nr. 172, SIIAN: SB-F-00008-172.

127 ANSB, FCEB, nr. 712, f. 7v, SIIAN: SB-F-00008-712(1)-16.

128 ANSB, FCEB, nr. 82, SIIAN: SB-F-00008-82.

129 Dahinten 1988, pp. 494–501.

130 Dahinten 1988, p. 494.

131 Dahinten 1988, p. 501.

132 ANSB, FCEB, nr. 85, SIIAN: SB-F-00008-85: *Hae litere, post earum cursum, ex postremo loco reducantur in domum capituli.*

Concluzii

Deși acest articol reprezintă doar o primă etapă a unui demers investigativ mai amplu, pot fi formulate o serie de observații și concluzii cu caracter preliminar. Date suplimentare ar putea fi obținute prin extinderea bazei documentare și prin luarea în considerare a materialului păstrat în alte fonduri arhivistice. Existența casei capitlului este documentată din primul deceniu al secolului al XVI-lea, fiind însă plauzibilă funcționarea sa anterioară. Asemenea altor clădiri de acest tip, casa capitlului Bistrița a îndeplinit roluri strâns legate de profilul administrativ-eceziastic al instituției corespunzătoare: găzduirea adunărilor capitulare propriu-zise și a activităților aferente, păstrarea documentelor și a censului Sfântului Martin sau a unor taxe excepționale solicitate de decan. De asemenea, prin anexa situată în spate, spațiul a avut parțial și o funcție rezidențială. Arhiva și biblioteca capitlului reprezintă un subiect care necesită cercetări distincte. În ceea ce privește localizarea, clădirea este plasată în proximitatea bisericii parohiale a orașului în care se afla sediul capitlului. În consecință, se poate afirma că edificiul a fost parte a topografiei eceziastice bistrițene, alături de casa parohială, biserica parohială și capelele din proximitate. Sursele analizate au pus în evidență interacțiunile dintre aceste spații. Luând în considerare dovezile disponibile pentru cazul bistrițean, dar și pe baza comparației cu alte capitluri săsești, poate fi propusă ipoteza că adunările s-ar fi desfășurat anterior în diferite case parohiale din decanat, așa cum indică și exemplul din 1515. Funcțiile casei capitlului erau clar delimitate față de cele ale casei parohiale, după cum demonstrează și situațiile conflictuale reflectate în documentele din 1522 și 1562. Expresiile din numeroasele acte prin care preoții au fost chemați în Bistrița, arată că locul era bine cunoscut de către membri și avea un rol important în buna funcționare a administrației eceziastice.

Studiul subliniază complexitatea funcțională a casei capitlului și rolul său central pentru parohiile din districtul Bistrița, contribuind la înțelegerea dimensiunii spațiale a instituțiilor eceziastice săsești. Aprofundarea interpretării comparative, prin alte studii de caz, ar putea contribui la o mai bună înțelegere a situației bistrițene. Nu în ultimul rând, interpretările ar putea fi nuanțate printr-o abordare de tip multidisciplinar, prin integrarea rezultatelor cercetărilor arheologice și a unor surse vizuale de tipul planurilor și hărților.

Bibliografie

Surse de arhivă

- ANSB, FCEB Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale, Fond Capitlul Evanghelic C.A. Bistrița, nr. 16, 21, 43, 52, 67, 68, 69g, 70, 76, 77, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 93, 97, 98, 99, 100, 103, 104, 105, 115, 119, 122, 132, 138, 138a, 139, 141, 142, 146, 152, 153, 160, 172, 176, 177, 183, 205, 279, 712.
- ANSB, CDPES Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale, Colecția de documente ale parohiilor evanghelice C.A. săsești. Preluarea 1, seria 1 – Acte Parohia Bistrița, nr. 1, 5.

- ANCJ, FPOB Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale, Fond Primăria Orașului Bistrița, Seria I.
- ANSB,
Inventar nr. 286 SJAN SB, Inventar nr. 286. „Capitulul evanghelic C.A. Bistrița (1202-1737)”, 50 file.
- ANSB,
Inventar nr. 228 A SJAN SB, Inventar nr. 228 A. „Colecția documente ale parohiilor evanghelice C.A. sătești.” Acte și registre (1315–1947) vol. I, 82 file.
- ANSB,
Inventar nr. 228 B SJAN SB, Inventar nr. 228 B. „Colecția documente ale parohiilor evanghelice C.A. sătești”. Acte și registre (1315–1947) vol. II, 82 file.

Surse primare edite

- Ub Franz Zimmermann, Carl Werner, Georg Müller, Gustav Gündisch, Herta Gündisch, Gernot Nussbächer, Konrad G. Gündisch (eds.), *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. 1–7, Sibiu-București, 1892–1991.
- Teutsch, G. D.
1862 Georg Daniel Teutsch, *Urkundenbuch der evangelischen Landeskirche A. B. in Siebenbürgen* (Erster Theil), Theodor Steinhaussen, Sibiu, 1862.
- Müller 1864 „Testament der Ursula Meister Paulin”, în Friedrich Müller, *Deutsche Sprachdenkmäler aus Siebenbürgen*, Theodor Steinhaussen, Sibiu, 1864, pp. 156-159.

Instrumente de lucru

- DIR 1956,
Anexele VII, VIII,
IX, Academia Republicii Populare Romîne, *Documente privind istoria României. Introducere vol. I*, Editura Republicii Populare Romîne, București, 1956: „Anexa VII. Lista alfabetică a sărbătorilor catolice și a altor termeni cronologici folosiți în documentele medievale privitoare la Transilvania”; „Anexa VIII. Cele 35 calendare catolice”; „Anexa IX. Indicele calendarelor catolice (după stilul vechi)”.

Literatură de specialitate

- Curinschi-Vorona
1981 Gheorghe Curinschi-Vorona, *Istoria arhitecturii în România*, București: Editura Tehnică, 1981.
- Dahinten 1944 Otto Dahinten, „Beiträge zur Baugeschichte der Stadt Bistritz”, în *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, vol. 50, 1944, pp. 311–461.
- Dahinten 1988 Otto Dahinten, *Geschichte der Stadt Bistritz in Siebenbürgen*, Studia Transylvanica (vol. 14), Köln-Wien: Böhlau, 1988.
- Dincă 2017 Adinel-Ciprian Dincă *Instituția episcopală latină în Transilvania medievală (sec. XI/XII-XIV)*, Cluj-Napoca: Argonaut-Mega, 2017.
- Dincă 2020 Adinel C. Dincă, „Das öffentliche Notariat bei den Siebenbürger Sachsen im Mittelalter. Ein aktualisierter Überblick”, în *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, nr. 43, 2020, pp. 77–105.
- Firea 2013 Ciprian Firea, „Casa parohială evanghelică din Bistrița și unul dintre ctitorii săi”, în Vlad Țoga, Bogdan Iacob, Zsolt Kovács, Attila Weisz (editori), *Studii de istoria artei. Volum omagial dedicat Profesorului Nicolae Sabău*, Cluj-Napoca: Argonaut, 2013, pp. 39–51.

- Fischer 1879 Georg Fischer, „Zur Geschichte der Stadt und des Capitels Bistritz im ersten Jahrzehend des achtzehnten Jahrhunderts”, în Friedrich Kramer (ed.), *Programm des evangelischen Obergymnasiums A.B. und der damit verbundenen Lebranstalten*, Buchdruckerei der J. E. Flitsch'schen Erben, Bistritz, 1879, pp. 5–29.
- Fischer 1887 Georg Fischer, *Aus dem Innerleben des Bistritzer Kapitels im Anfange des achtzehnten Jahrhunderts*, Bistritz: Theodor Botschar, 1887.
- Gaiu, Duda 2008 Corneliu Gaiu, Vasile Duda, *Topografia monumentelor din Municipiul Bistrița: centrul istoric*, vol. 1, Cluj-Napoca: Accent, 2008.
- Gross 2009 Lidia Gross, *Confrețiile medievale în Transilvania (secolele XIV-XVI)*, ediția a II-a (revăzută și adăugită), Cluj-Napoca: Argonaut, 2009.
- Gross 2014a Lidia Gross, „Testamentul doamnei Ursula Meister Paulin: reflecții pe marginea unui document de la începutul secolului al XVI-lea”, în *Acta Musei Porolissensis*, vol. XXXVI, 2014, pp. 11–34.
- Gross 2014b Lidia Gross, *Bresle și confrerii sau despre pictatea urbană în Transilvania medievală (secolele XIV-XVI)*, Cluj-Napoca: Argonaut, 2014.
- Gündisch 1993 Konrad G. Gündisch, *Das Patriziat Siebenbürgischer Städte im Mittelalter*, Studia Transylvanica (vol. 18), Köln-Weimar-Wien: Böhlau, 1993.
- Gündisch 2007 Konrad Gündisch, „Universitatea spirituală a comunităților bisericești săsești în secolele XV și XVI”, în Sorin Mitu, Rudolf Gräf, Ana Sima, Ion Cârja (editori), *Biserica, Societate, Identitate. In honorem Nicolae Boșan*, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2007, pp. 719–725.
- Gündisch, Dincă 2019 Konrad G. Gündisch, Adinel C. Dincă, „Studiendarlehen für siebenbürgische Studierende im Reformationszeitalter. Eine kaum bekannte Bistritzer Quelle aus den Jahren 1565-1626”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia*, vol. 64, nr. 1, 2019, pp. 59–86.
- Ionescu 1982 Grigore Ionescu, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1982.
- Kovács 2023 Mihai Kovács, „Observații privind relațiile dintre curtea episcopului de la Alba Iulia și districtul Bistrița în jurul anului 1500”, în *Revista Bistriței*, nr. XXXVII, 2023, pp. 219–238.
- Mândrescu 1999 Gheorghe Mândrescu, *Arhitectura în stil Renaștere la Bistrița*, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 1999.
- Ministerul Culturii 2015 Ministerul Culturii, *Lista monumentelor istorice 2015. Județul Bistrița-Năsăud*, accesibil la adresa: <https://www.cultura.ro/sites/default/files/inline-files/LMI-BN.pdf> (data ultimei accesări: 6.12.2024).
- Müller, G. E. 1936 Georg Eduard Müller, *Die deutschen Landkapitel in Siebenbürgen und ihre Dechanten 1192-1848: ein rechtsgeschichtlicher Beitrag zur Geschichte der deutschen Landeskirche in Siebenbürgen*, Hermannstadt: Krafft & Drotleff, 1936.
- Müller, G. E. 1985 Georg Eduard Müller, *Stühle und Distrikte als Unterteilungen der siebenbürgisch-deutschen Nationsuniversität 1141-1876*, Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens (vol. 10), Köln-Wien: Böhlau, 1985.
- Rădulescu 2004 Gabriela Rădulescu, *Bistrița. O istorie urbană*, Cluj-Napoca: Limes, 2004.
- Rădulescu 2011 Gabriela Hortenzia Rădulescu, *Habitatul în Transilvania de Nord-Est în secolele VII-XV*, teză de doctorat susținută în cadrul Universității Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie și Filosofie. Departamentul de Istorie, 2011.

- Reschner 1841 Martin Reschner, „Kritisches Beiträge zur Kirchengeschichte des Hermannstädter Capitels vor der Reformation“, in *Archiv für die Kenntniss von Siebenbürgens Vorzeit und Gegenwart*, vol. 1, 1841, pp. 263–296.
- Schuller, Fr. 1881 Friedrich Schuller, „Ueber die Einverleibung des Kiralyer in das Bistritzer Kapitel“, in *Korespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, nr. 1, 1881, pp. 40–41.
- Schuller, R. 1890 Richard Schuller, „Wolfgang Forster. Bistritzer Stadtgeschichten aus dem Anfang des 16. Jahrhunderts“, in *Programm des evangelischen Gymansiums A.B. in Schässburg*, Hermannstadt: W. Krafft, 1890.
- Schuller, R. 1913 Richard Schuller, „Christian Pomarius. Ein Humanist und Reformator im Siebenbürger Sachsenlande“, in *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, N.F., nr. 39, Heft 1, 1913, pp. 185–246.
- Schuller, R. 2003 Richard Schuller, *Der siebenbürgisch-sächsische Pfarrer. Eine Kulturgeschichte* (retipărire după ediția din 1930), Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens (vol. 27), Köln-Weimar-Wien: Böhlau, 2003.
- Teutsch, Fr. 1906 Friedrich Teutsch, *Die kirchlichen Verhältnisse Siebenbürgens*, Halle an der Saale: Eugen Strien, 1906.
- Teutsch, Fr. 1921 Friedrich Teutsch, *Geschichte der evangelischen Kirche in Siebenbürgen*, vol. 1, Hermannstadt: W. Krafft, 1921.
- Trausch 1879 Josef Trausch, *Schriftsteller-Lexicon oder biographisch-literarische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen*, vol. II, Kronstadt: Johann Gött & Sohn Heinrich, 1870.
- Vătășianu 2001 Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, Cluj-Napoca: Fundația Culturală Română, 2001.